

## הרב רא"ם הכהן

### שיטת אביי ורבא בעניני אונסים

(והסבר כמה מימרות של אביי ורבא לאור זה).

### ראשי פרקים.

1. בדין "אונס רחמנא פטריה".

א'. מקור הדין.

ב'. סוגי אונס.

ג'. הסבר המקורות השונים על פי סוגי האונס השונים.

ד'. שתי הבנות יסוד בגדר דין "אונס רחמנא פטריה".

ה'. הסבר מחלוקת אביי ורבא בדין "אומר מותר" (מכות דף ז' ע"ב).

ו'. הסבר מחלוקת אביי ורבא בדין "יהרג ואל יעבור" בהנאת עצמן בעריות -

מחלוקת בעל המאור והרמב"ן ב"מלחמות".

ז'. הסבר שיטת רבא ביבמות: "אין אונס לערוה שאין קשוי אלא לדעת".

ח'. הסבר שיטת רבא בסוגיה בכתובות בדין ביאה שתחילתה באונס וסופה ברצון.

ט'. הסבר מחלוקת רש"י ותוס' לבין הרמב"ן בדין: "האשה שנכבשה...ע"י נפשות אסורה לבעלה".

י'. הסבר שיטת רבא בנדרי אונסים, והסבר שיטת רש"י בסוגית אונס בגיטין בריש כתובות.

י"א. הסבר שיטת אביי בסוגיה בבא קמא דף כ"ח ע"ב.

י"ב. הסבר מחלוקת אביי ורבא בסוגית "הנאה הבאה לו לאדם בע"כ".

2. מחלוקת אביי ורבא בדין מלקות בחייבי לאוין.

3. שיטת אביי בדין "לפני עור" ברבית.

4. שיטת אביי במועד קטן במקור דין ציון קברות.

# 1. בדין "אונס רחמנא פטריה".

## א'. מקור הדין.

בגמ' מצינו שני מקורות שונים לדין "אונס רחמנא פטריה":  
 א. בשלושה מקומות<sup>1</sup> לומדים דין זה מנערה המאורשה<sup>2</sup>: "ולנער לא תעשה דבר אין לנער חטא מות, כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. כי בשדה מצאה, צעקה הנער המאורשה ואין מושיע לה."  
 ב. בשני מקומות מצינו לימוד מפסוק אחר: "וחי בהם"<sup>4</sup>.  
 האחד בדברי ר' ישמעאל, ברייתא המובאת בגמ' בסנהדרין<sup>3</sup>, וז"ל: "א"ר ישמעאל: מניין שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודת כוכבים ואל תהרג, מניין שיעבוד ואל יהרג? ת"ל: 'וחי בהם' - ולא שימות בהם. יכול אפילו בפרהסיה? תלמוד לומר: 'ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי'<sup>5</sup>.  
 במקביל לדברי ר' ישמעאל מצינו בדברי רבא בגמ' בע"ז<sup>6</sup> דיון בדין איסור נעבד עבודה זרה ור' זירא מביא את המקור הידוע: "ולנער לא תעשה דבר", אולם רבא מביא מקור אחר, וז"ל הגמ': "...אמר רמי בר חמא: לא, כגון שאנסוהו עובדי כוכבים והשתחוה לבהמתו ידיה. מתקיף לה ר' זירא: אונס רחמנא פטריה, דכתיב: 'ולנערה לא תעשה דבר'! אלא אמר רבא: הכל היו בכלל 'לא תעבדם', וכשפרט לך הכתוב: 'וחי בהם' - ולא שימות בהם יצא אונס, והדר כתב רחמנא 'ולא תחללו את שם קדשי' דאפילו באונס, הא כיצד? הא בצנעא הא בפרהסיא..."

- 
1. נדרים דף כ"ז ע"א, בבא קמא דף כ"ח ע"ב, עבודה זרה דף נ"ד ע"א.
  2. דברים כ"ב, כ"ו-כ"ז.
  3. סנהדרין דף ע"ד ע"א.
  4. ויקרא י"ח ה'.
  5. ויקרא כ"ב ל"ב.
  6. דף נ"ד ע"א.

ניתן לחלק את סוגי האונס לשלוש רמות עיקריות:

- א. כאשר מבצע העבירה פסיבי לחלוטין ואיננו יכול למנוע את מעשה העבירה.
- ב. ישנה אפשרות למבצע העבירה למנוע את העבירה, אולם הוא איננו אקטיבי בעבירה אלא כגרוזן ביד החוצב בו.
- ג. הנסיבות מאלצות אותו לבצע את העבירה, ברם ברגע ביצוע העבירה עובר העבירה לבדו מבצעה מרצונו העכשוי.

ברמה הראשונה ברור שקיים דין "אונס רחמנא פטריה", ובפשטות אין צורך לפסוקים.

ברמה השניה מצינו דיון בתוס' בסנהדרין<sup>7</sup> בהסבר קושיית הגמ' שם: "והא אסתר פרהסיא הואי". תוס' מקשה: "תימה דה"ל לאקשויי עריות הואי דרוצח ונערה המאורסה לכולי עלמא יהרג ועל יעבור", מתרץ ריב"ם: "והא דלא פריך הכא והא אסתר עריות הואי, דקים ליה דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מיחייב למסור עצמה משום עריות דהא מרוצח ילפינן ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו הי"מ קודם שיהרג בידים אבל היכא דלא עביד מעשה כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמעך מסתברא שאין חייב למסור עצמו, דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומקי טפי דילמא דמא דירי סומק טפי כיון דלא עביד מעשה. והא דקאמל אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור, יהרג גרסינן ואבוועל קאי דעביד מעשה אבל הנערה עצמה שהיא קרקע עולם אין חייבת למסור עצמה. ואי גרס תהרג יש לפרש דתהרג הנערה קודם שתעשה מעשה שתביא עליה את הערוה. אבל לענין חלול ה' משום פרהסיא לא ס"ד דמהני טעמא דקרקע עולם, וכן נמי יש לפרש בההיא דריש פרק הבא על יבמתו (יבמות נ"ג ע"ב) דאמר רבא: אין אונס לערוה שאין קשוי אלא לדעת דאם אומר לו שיהרגהו או יניח שיביאואו על הערוה ויודע שאם יביאואו אי אפשר שלא יתקשה לא מצינו למימר דלא עביד מעשה שהקשוי חשיב מעשה, ואם היה כבר מקושה ועומד והעכ"ם הביאואו על הערוה התם ודאי יש אונס ואין לו למסור עצמו...". ברור שתוס' מדבר על מציאות שעל ידי שיהרג לא היה עובר את העבירה, ברם בפועל העבירה נעשית בצורה פסיבית.

הרמה השלישית היא המקרה הרגיל עליו נאמר בגמ' בסנהדרין<sup>3</sup>:  
 "כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל  
 יהרג, חוץ מעבודת כוכבים גילוי עריות ושפיכות דמים".

### ג'. הסבר המקורות השונים על פי סוגי האונס השונים.

לכאורה קשה מדוע צריך שני מקורות, ועוד יש להקשות מדברי  
 רבא הנ"ל המורה לר' ישמעאל שמקור הדין מ"וחי בהם" לדברי רבא  
 בנדרים<sup>1</sup> הסובר שמקור דין אונס נילמד מ"לנער לא תעשה דבר"! וז"ל  
 הגמ' בנדרים: "הוא גברא דאתפיס זכוותא בבי דינא, ואמר: אי  
 לא אתינא עד תלתין יומין - ליבטלון הני זכוותאי. איתנס ולא אתא.  
 אמר רב הונא: בטיל זכוותיה. אמר ליה רבא: אנוס הוא, ואנוס רחמנא  
 פטריה דכתיב: 'ולנער לא תעשה דבר'!".

נראה לחלק בין שני סוגי אונס. האונס מן הסוג השלישי נלמד  
 מן הפסוק "וחי בהם", ולכן מתירים לאדם לעבור עבירה במודע  
 בנסיבות אונס, בדומה לדין פקו"נ הנלמד בגמ' ביומא<sup>8</sup> על ידי  
 שמואל גם כן מן הפסוק: "וחי בהם" - ולא שימות בהם, וכדברי  
 הרמב"ם בהלכות שבת<sup>9</sup>: "...שנאמר: 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם'  
 - ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא  
 רחמים וחסד ושלוש בעולם...". בניגוד לאונס מן הסוג הראשון הנלמד  
 מן הפסוק: "ולנער לא תעשה דבר".

והרמה השנייה לדעת תוס' דומה לרמה הראשונה. (בניגוד לדעת  
 הרמב"ם, על פי ר' חיים הלוי<sup>10</sup>, שגם בקרקע עולם ובדומה לזה,  
 ישנו דין "יהרג ועל יעבור" בין ברוצח ובין בגילוי עריות, עיין  
 שם.)

8. דף פ"ה ע"ב. 9. פ"ב ה"ג. 10. פ"ה ה"א הלכות יסוה"ת.

## ד'. שתי הבנות יסוד בגדר דין "אנוס רחמנא פטריה".

יש מקום לחקור באופיו של דין "אנוס רחמנא פטריה", ונראה להציע שתי תפיסות עיקריות:

א. מעשה באנוס נחשב למעשה פגום, את הפגם במעשה ניתן להגדיר שהמעשה אינו מיוחס לעושה<sup>11</sup>, ומסתברת הגדרתו של הגר"ש פישר בספרו "בית ישי"י"<sup>12</sup>: "ונראה... דהא דבאנוס לא מתייחס המעשה אל העושה, אין זה מצד חוסר סיבה להתייחס וכמו במעשה בלא כוונה, אלא באמת היה צ"ל הדין דהמעשה מתייחס אליו, אלא דין אפקעתא הוא מגזה"כ, מקרא דולנערה לא תעשה דבר, דרחמנא חס עליה דהאנוס, והפקיע את יחס המעשה אליו (ולא רק שפטרו מעונש)". עיין שם בספרו שמיישב על פי זה כמה קושיות ומוכיח את דבריו מתוסי בע"ז<sup>13</sup>, ברם ניתן גם לומר שהמעשה מופקע מגדר מעשה איסור וממילא אין על מה להעניש. על פי האפשרות הזאת מובנים היטב דברי ר' זירא שדין "ולנער לא תעשה דבר" מפקיע דין נעבד בע"ז.

ב. התורה אינה מענישה על מעשה באנוס, ברם המעשה מוגדר כמעשה איסור ומיוחס לעושה.

להסבר הראשון יסוד הפטור נובע מהפקעת המעשה מגדר מעשה, ואילו בהסבר השני יסוד הפטור מתייחס לסיבה ולנסיבות מדוע הוא אינו אשם ולכן לא מענישים, אולם המעשה מוגדר כמעשה איסור.

לכאורה פשטות הפסוק: "ולנער לא תעשה דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה" לדמות מעשה באנוס לנרצח, ובנרצח ברור שלא עשה כלל מעשה.

אם מקור הדין נלמד מן הפסוק: "וחי בהם", לכאורה יש לשאול את השאלה הידועה בדיני פקו"נ - האם שבת דחוייה או הותרה? אם נניח ששבת הותרה, מפני שהתורה לא אסרה איסורי שבת במצב של פקו"נ מפני שמשפטי התורה אינם נקמה בעולם, אולי התורה לא אסרה איסורים הנעשים בנסיבות אנוס. אולם אם נומר ששבת דחוייה גם כאן יש מקום לומר שהעבירה מוגדרת בתור עבירה.

11. ב"חמדת שלמה" סימן ל"ח מובאת הבנה כזאת.

12. סימן מ"ז, ועיין שם דיון בגדר הדין.

13. דף נ"ד ע"א ד"ה "הא".

ברור שאפשר לנקוט בדרך ממוצעת שתחלק בין רמות האונס הנ"ל ולומר שרמת האונס הראשונה הנ"ל מופקעת מגדר מעשה עבירה, ואילו הרמה השלישית אינה אלא פטור מעונשים, אלא שדרך זו מוקשית מדברי רבא בע"ז הסובר שדין "וחי בהם" מפקיע דין נעבד בה"א, ואילו לפי דרכנו רבא היה יכול לענות לר' זירא שסוג אונס מן הסוג השלישי אינו נלמד מ"ולנער לא תעשה דבר" אלא מ"וחי בהם" ואופיו של ההיתר אינו אלא מפקיע מעונש אבל העבירה מוגדרת כעבירה.

לאור הנ"ל ניתן לשאול את שאלת היסוד באופי הדין: האם אונס בנסיבות כאשר המעשה כולו נעשה על ידי עובר העבירה זהה ביסוד הפטור לאונס שעצם מעשה העבירה פגום.

### ה'. מחלוקת אביי ורבא בדין "אומר מותר" (מכות דף ז' ע"ב).

ז"ל הגמ': "ת"ר: 'בשגגה' - פרט למזיד, 'בבלי דעת' - פרט למתכוין. מזיד - פשיטא, בר קטלא הוא! (אלא) אמר רבא: אימא פרט לאומר מותר, א"ל אביי: אי אומר מותר אנוס הוא! אמר ליה: שאני אומר האומר מותר קרוב למזיד הוא...".

יוצא איפוא שנחלקו אביי ורבא האם אומר מותר אנוס הוא או קרוב למזיד. נראה שאביי סובר שיסוד פטור אונס איננו מצד הפגימה במעשה אלא בגין הנסיבות, ואילו רבא סובר שמעשה שנעשה באונס צריך להיות פגום מצד המעשה ולא רק בגלל הנסיבות, ולכן אומר מותר קרוב למזיד.

### ו'. הסבר מחלוקת אביי ורבא בדין "יהרג ואל יעבור"

בהנאת עצמן בעריות מחלוקת בעל המאור והרמב"ן ב"מלחמות".

על שאלת הגמ' בסנהדרין<sup>14</sup>: "והא אסתר פרהסיא הואי?", אביי ורבא תרצו תרוצים שונים, וז"ל הגמ': "אמר אביי: אסתר קרקע עולם היתה. רבא אמר: הנאת עצמן שאני...". נחלקו בעל המאור והרמב"ן<sup>15</sup> ב"מלחמות" בהסבר שיטת רבא. בעל המאור סובר שדברי רבא כפשוטן ובהנאת עצמן בעריות מותר,

ולעומתו סובר הרמב"ן שהנאת עצמן בעריות "יהרג ואל יעבור", אלא שמדובר בגמ' שאינה ערוה, עיין שם. הרמב"ן מוסיף ואומר שבג' עבירות "יהרג ואל יעבור" לא בגלל קידוש ה' אלא בגלל חומר ג' עבירות.

לעיל הבנו את דברי רבא<sup>16</sup> שעבודה זרה "יהרג ואל יעבור" נלמד מן הפסוק: "ולא תחללו את שם קדשי", ולכאורה דברי הרמב"ן ב"מלחמות": "...תדע דהא ג' עבירות אלו החמורות לא בגלל קידוש ה'..." סותרים את פשט דברי רבא.

נלענ"ד על פי חידוש התוס' בשם הסמ"ג בעבודה זרה<sup>17</sup> שדברי רבא אינם באים לפסוק שבג' עבירות "יעבור ואל יהרג" ורק בפרהסיא בגלל קידוש ה' "יהרג ואל יעבור" כדברי ר' ישמעאל, אלא: "ה"פ - אמר רבא הכל היו בכלל 'לא תעבדם' בין לאזהרה בין למיתה כשהוא אומר: 'וחי בהם' יצא אונס דצנעה מכל וכל בין לאזהרה בין ממיתה אבל הא מודי רבא דאיכא עשה ד' בכל נפשך' שיש למסור עצמו אפילו בכל אונסא כדאמר ר"א בברייתא כשהוא אומר לא תחללו אהרניה בכלליה והיינו אונס דפרהסיא בין לאזהרה בין למיתה..." שדין קידוש ה' מחזיר את ג' עבירות לתבניות ההלכתיות של ג' עבירות בין למיתה ובין לאזהרה.

בדומה לבעל המאור שיסביר שדין "יהרג ואל יעבור" בג' עבירות הוא מדין קידוש ה', ובהנאת עצמן בעריות אין קידוש ה', גם הרמב"ם בהלכות יסודי התורה<sup>18</sup> סובר שדין "יהרג ואל יעבור" הוא בגלל קידוש ה' גם בג' עבירות בצנעה, וז"ל שם: "...וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את ה', ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את ה' ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ור' עקיבא וחביריו..." וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את ה', ואם היה בעשרה מישראל הרי זה מחלל את ה' ברבים ובטל מצוות עשה שהיא קדוש ה' ועבר על מצוות לא תעשה שהיא חילול ה', ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין אפילו הרג באונס..."

---

16. עבודה זרה דף נ"ד ע"א. 17. שם תור"ה "הא".

18. פ"ה ה"א-ד'.

אלא שנחלקו בעל המאור והרמב"ם בדין הנאת עצמן בעריות שלרמב"ם יהרג ולבעל המאור יעבור, ובפשט הסוגיה גם הרמב"ם יודה לרמב"ן שבהנאת עצמן מותר אליבא דרבא רק אם לא עוסקים בעריות, עיין שם ב"כסף משנה", אע"פ שחלוק על הרמב"ן הסובר שבג' עבירות עובר על חומר ג' עבירות ולא על קידוש ה'.

שמעתי ממו"ר הרא"ל ששורש מחלוקת בעל המאור והרמב"ן היא בשאלת היסוד באופי פטור "אונס רחמנא פטריה". הרמב"ן יסבור שמעשה באונס נחשב למעשה אלא שלא מענישים ולכן מובן שבג' עבירות לא נאמר הפטור, ואילו בעל המאור יסבור שפטור "אונס רחמנא פטריה" מפקיע את המעשה ובג' עבירות עובר על קידוש ה' וחילול ה' ולא על אזהרת ג' עבירות (קידוש ה' וחילול ה' איננו מתיחס למעשה אלא לתוצאות). הרמב"ם יודה לתפיסה של בעל המאור אלא שיחלוק על דין הנאת עצמן בג' עבירות ויסביר שבג' עבירות בכל מיקרה יש קידוש ה' וחילול ה'.

לאור הסבר מו"ר הרא"ל בשיטת בעל המאור בדעת רבא, רבא לשיטתו שיסוד פטור אונס הוא הפקעת שם המעשה כנ"ל, ויוכח ביתר הרחבה בהמשך.

### ז'. הסבר שיטת רבא ביבמות: "אין אונס לערוה שאין קשוי אלא לדעת"

בגמ' ביבמות<sup>19</sup> מובאים דברי רבא: "אין אונס לערוה לפי שאין קשוי אלא לדעת", וכן נפסק ברמב"ם<sup>20</sup>: "אונס פטור מכלום מן המלקות ומן הקרבן ואין צריך לומר מן המיתה, שנאמר: 'ולנערה לא תעשה דבר'. בד"א כשנאנס הנבעל אבל הנועל אין לו אונס שאין קשוי אלא לדעת...".

נלענ"ד שלאור דרכנו בהסבר שיטת רבא לעיל דברי רבא כאן מובנים היטב. רבא סובר שיסוד פטור אונס הוא הפקעת המעשה מגדר מעשה עבירה, ואם כן לא מספיק שהנסיבות היו באונס הרי המעשה נעשה ברצון בגלל שאין קשוי אל לדעת, ואין לזה גדר של "אונס רחמנא פטריה".

19. דף נ"ג ע"ב. 20. פ"א הלכות איסורי ביאה ה"ט.



שתחילתה באונס וסופה ברצון.

במסכת כתובות<sup>21</sup> מובאת מחלוקת בגדר אונס בין רבא לאבואה דשמואל, וז"ל הגמ': "אמר אבואה דשמואל: אשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה חיישינן שמא תחילתה באונס וסופה ברצון... ולאבואה דשמואל אונס דשריא רחמנא היכי משכחת לה? כגון דקאמרי עדים שצווחה מתחילה ועד סוף, ופליגא דרבא, דאמר רבא: כל שתחילתה באונס וסוף ברצון אפילו היא אומרת הניחו לו שאלמלא (לא) נזקק לה היא שוכרתו מותרת, מ"ט? יצר אלבשה".

לכאורה נראה ששורש מחלוקת אבואה דשמואל ורבא בשאלת יסוד פטור אונס. אבואה דשמואל סובר שהמעשה צריך להיות מופקע ממעשה ולכן צריך שתצווח מתחילה ועד סוף, ואילו רבא יסבור שמספיק נסיבות אונס, אלא דאם כן צ"ע כל היסודות שהעלנו בדברי רבא ער כאן.

תוס' המופיע בשטמ"ק על אתר מפרש את דברי רבא: "...אין לפרש תחלתה של תפיסתה באונס וסופה של תפיסתה כשנבעלת, ומיהו בתחילת ביאה היא ברצון דא"כ מאי פריך לקמיה אונס דשרי רחמנא היכי משכחת לה דהא שפיר משכחת לה כגון בצווחת בתחילת הבעילה דבקל יש לתרץ כן אלא הנכון כדפרש"י...", וכן מפרש הרי"ד בתוספותיו ובפסקיו.

נלענ"ד לאור דרכנו בהסבר יסוד פטור אונס, פירוש הראשונים שמדובר בתחילת הביאה באונס מובן היטב, מפני שיסוד פטור אונס הוא הפקעת שם מעשה העבירה, ובתחילת ביאה ברצון אי אפשר להפקיע את מעשה העבירה, ואם כנים דברינו ישנו הכרח ענייני ולא רק מדיוק במהלך הסוגיה כנ"ל.

לאור הסברנו מודים אבואה דשמואל ורבא שיסוד פטור אונס על ידי הפקעת שם מעשה העבירה, אלא שנחלקו האם צריך שכל המעשה יהיה מופקע מתחילה ועד סוף או שמספיק רק בתחילת המעשה ומכיון שעל המשכו אין שליטה גם הוא נגרר אחרי תחילתו.

יש להעיר שהרמב"ן חולק על פירוש הראשונים בהסבר דברי רבא ומסביר בדברי רבא תחילתה של תפיסתה, ובהמשך נבאר את דעת הרמב"ן.

## ט"י. הסבר מחלוקת רש"י ותוס' לבין הרמב"ן בד"ן:

### "האשה שנכבשה... ע"י נפשות אסורה לבעלה".

במשנה בכתובות<sup>22</sup> שנינו: האשה שנכבשה בידי עובדי כוכבים על ידי ממון - מותרת לבעלה, על ידי נפשות - אסורה לבעלה". רש"י ותוס' על אתר מבארים שעל ידי נפשות אסורה לבעלה אפילו לבעלה ישראל דחיישינן שמא נתרצית למצא חן שלא יהרגנה, בניגוד לרמב"ן על אתר שחולק, וז"ל: "וקשיה לי עלה טובא דהא אמרן עלה בגמ' ל"ש אלא בזמן שידי ישראל תקיפה על א"ה אבל יד א"ה תקפה על עצמן אפילו על ידי ממון אסורה לבעלה דכיון דאין חוששין להפסד ממון חיישינן שמא נתרצית א"כ שבויה היכ שריא לישראל... (עיין ברמב"ן שממשיך להקשות עוד קושיות) ואין עולה בידם וכל רצוי מחמת פחד מותר לישראל ואין טעם על ידי נפשות אלא כמו שפרשתי...".

יוצא איפוא שרש"י ותוס' סוברים שמעשה הנעשה במניע אונס אינו מוגדר כאונס אלא אם כן גם המעשה נעשה באונס ולא ברצון, בניגוד לרמב"ן שמסתפק במניע אונס בלבד.

ניתן לראות שיטתיות בדעת הרמב"ן הסובר שהנאת עצמן בעריות אסור, והסברנו לעיל שמעשה הנעשה באונס מוגדר כמעשה עבירה אלא שלא מענישים בגלל הנסיבות, ואם כן אפשר להסתפק במניעים למעשה שהיו באונס אע"פ שהביאה נעשתה ברצון.

לכאורה יש להקשות על שיטת רש"י ותוס' מכל דין "יעבור ואל יהרג" מדין "אנוס רחמנא פטריה" הרי יש רצון במעשה על מנת להנצל מן המיתה, אלא שניתן לחלק בין עריות שבהם ישנו דין מתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה.

הרמב"ן לשיטתו חלק על כל הדרך שהעלנו בדעת רבא, וז"ל בסוגיה בכתובות<sup>23</sup> בדיון על אסתר, וז"ל: "הא במלכות אחשורוש... פרש"י ז"ל אחשורוש מלך גדול היה וידוע שלא ישא אותן לנשים ואונס הוא. וקשיא לי עלה א"ה אסתר תאסר שהרי הושם כתר מלכות בראשה ואמרינן באגדה שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש וטובלת

33

ויושבת בחיקו של מרדכי דאנוסה היא... ועוד כיוון דנתפסה בפנינו  
ואנוסה היא אין לחוש שמא נתרצית מפני כבודה שרוצה לינשא לשר דכל  
כה"ג לא חיישינן לרצון עד שיהא ענין הרצון מוכרח מתוך מעשיה  
...".

### י"י. הסבר שיטת רבא בנדרי אונסים,

#### והסבר שיטת רש"י בסוגית אונס בגיטין בריש כתובות.

לעיל בפרק 1. ג' הובאה דעת רבא שגם בנדרי אונסין שייך דין  
"אנוס רחמנא פטריה". ובדומה לכך מופיע שיטת רש"י בריש  
כתובות<sup>24</sup> בהסבר סוגית אונס בגיטין - "דמדאורייתא לא הוי גיטא  
שמצינו טענת אונס מן התורה, שנאמר: 'ולנערה לא תעשה דבר'...".  
ה"קובץ שיעורים"<sup>25</sup> דן בשימוש בדין "אנוס רחמנא פטריה"  
בהלכות תנאים, וז"ל: "ובעיקר הדבר דמקרא ולנערה לא תעשה דבר  
ילפינן דלא מהני קיום התנאי באונס, צריך ביאור, דקרא גבי עונשין  
כתיב דאין מענישין את האנוס ומאי שייך זה להכא דקיום הגירושין  
אינו עונש להבעל, וצ"ל כמ"ש בשו"ת "חמדת שלמה" סימן ל"ח דמהך  
קרא ילפינן דמעשה הנעשית באונס אינה נחשבת על העושה אלא חשובה  
כאילו נעשית מאליה, והביא ראיה מהא דשור הנעבד באונס לא חשיב  
נעבד וכשר למזבח, ע"ז נ"ד ויליף לה מהך קרא: 'ולנערה לא תעשה  
דבר'".

לאור דרכנו בהסבר שיטת רבא, הסוגיה בנדריהם הדנה בנדרי  
אונסין ודברי רש"י בסוגית אונס בגיטין מובנים להפליא, מפני  
שהסוגיה בנדריהם אליבא דרבא וכן הסוגיה בריש כתובות, והוכחנו  
שלדידו מעשה באונס מופקע מגדר מעשה ואם כן רבא לשיטתו.

### י"א. הסבר שיטת אביי בסוגיה בבא קמא דף כ"ח ע"ב.

לפי דרכנו בהסבר שיטת אביי שיסוד פטור אונס דן במניעין ולא  
בעצם מעשה העבירה, נוכל הבין היטב את דברי אביי בבבא קמא.  
שנינו במשנה<sup>26</sup>: "נשברה כדו ברה"ר והוחלק אחד במים או  
שלקה בחרסית - חייב. ר' יהודה אומר: במתכוין - חייב, באינו

---

24. דף ג' ע"א.

25. ר' אלחנן וסרמן הי"ד מסכת כתובות סימן ה'.

מתכוין - פטור", וז"ל דברי אביי בגמ': "ר' יהודה אומר במתכוין חייב וכו'. ה"ד מתכוין? אמר רבה: במתכוין להורידה למטה מכתיו. א"ל אביי: מכלל דמחייב ר"מ אפילו נפשרה! א"ל: אין, מחייב היה ר"מ אפילו אוזנה בידו. אמאי? אנוס הוא, ואנוס רחמנא פטריה דכתיב: 'ולנערה לא תעשה דבר'!...".

לכאורה קושיית אביי קיימת גם ללא דין "אנוס רחמנא פטריה", דהא אם נשארה אוזנה בידו אין כאן כלל וכלל מעשה ומדוע אביי צריך לבוא בטענת "אנוס רחמנא פטריה"? ברם לפי דרכנו בהסבר דין "אנוס רחמנא פטריה" בשיטת אביי, דברי אביי כאן ועקרונותיו ביסוד הפטור זהים. לדעת אביי המתמקד בנסיבות על מנת לא להעניש, השאלה היא האם האדם פושע אם לאו וזהו יסוד פטור "אנוס רחמנא פטריה", ואם כן גם כאן האדם המחזיק את אוזני הכד אינו אשם. אביי אינו מגדיר את מעשה העבירה אלא את הסיבות שגרמו לעבירה.

### י"ב. הסבר מחלוקת אביי ורבא

#### בסוגית "הנאה הבאה לו לאדם בע"כ" 27.

נחלקו אביי ורבא בסוגית הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו, וז"ל הגמ' שם בלישנא בתרא: "...איכא דאמרי: אפשר ולא מיכוון - היינו פלוגתייהו דר' יהודה ור' שמעון. לא אפשר ולא קא מיכוון - כולי עלמא לא פליגי דשרי. כי פליגי (אביי ורבא) - דלא אפשר וקא מיכוין, ואליבא דר' שמעון דאזיל בתר כוונה כולי עלמא לא פליגי דאסור, כי פליגי אליבא דר' יהודה דאמר: לא שנא מתכוין ולא שנא שאין מתכוין אפשר אסור, אביי כר' יהודה, ורבא אמר לך - עד כאן לא קאמר ר' יהודה שאין מתכוין כמתכוין אלא לחומרא אבל מתכוין כשאין מתכוין לקולא לא".

רש"י על אתר מפרש את שיטת אביי בר' יהודה, וז"ל: "דקסבר כיון דאסור ר' יהודה בדאפשר אע"ג דלא קא מיכוין שמע מינה לא חשבינן ליה כוונה, אלא בדאפשר ולא אפשר תליא טעמא הלכך היכא דלא אפשר אע"ג דקא מיכוין לא אכפת ליה לר' יהודה".

הסבר רש"י צ"ע שהרי סוף כל סוף מיכוין ומאי אכפת לן אם אי

אפשר?

נלענ"ד שאביי ורבא נחלקו ביסוד פטור אונס כנ"ל, והמחלוקת בסוגית הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו לשיטתם. אביי סובר ש"אי אפשר" מוגדר כאונס מפני שאביי סובר כאפשרות השניה שיסוד הפטור אינו מפקיע את המעשה, אלא מתמודד עם הנסיבות לעבירה, ומפקיע את האשמה, לכן ב"אי אפשר" מכיון שישנה רק דרך אחת ואין אפשרות ללכת בדרך אחרת, האונס מתיחס אל הנסיבות שגרמו להגיע לעבודה זרה, בניגוד לרבא הסובר שיסוד פטור אונס לפי האפשרות הראשונה, וב"אי אפשר" הרי בשעת מעשה העבירה סוף סוף התכוון ולא ניתן להגדיר את המעשה כמופקע ממעשה עבירה, ולכן רבא מחייב.

נלענ"ד שלהסבר זה התכוון רבינו דוד בפירושו על אתר, וז"ל: "...שאחר מתחילה הוא הולך ולא אחר בסוף. ורבא ע"כ לא אמ"ר יהודה התם אלא שאין מתכוין כמתכוין לחומרא, שבפושע מתחילתו הוא אוסר אע"פ כשאינו מתכוין לה בסוף. אבל מתכוין כשאינו מתכוין לקולא. שיהא פטור במי שהוא מתכוין בסוף אין לנו, ואע"פ שמתחלתן לא היה פושע".

על פי דרכנו ניתן לתרץ את קושית רבנו דוד והמאירי על הרי"ף שפסק כרבא, וז"ל המאירי: "ומן התימא על גדולי הפוסקים שהראו עצמם כצריכים לפסוק כרבא והלא אף אביי לא נחלק בה אלא לדעת ר' יהודה, אלא שיש לומר שתפשו לשונם דרך קצרה ולא כווננו אלא להודיע לר' שמעון שאף בלא אפשר הואיל ומתכוין אסור, שהכל תלוי בכוונה והלכה כמותו", ובדומה מצינו ברבינו דוד: "...לא היה צריך הרב אלפסי ז"ל לפסוק הלכה ביניהם, אלא שמ"מ העלה שמועתו כהלכה...". דרכם של המאירי ורבינו דוד דחוקים בתרוץ דברי הרי"ף, ויש להוסיף שגם הר"ח פסק כדעת רבא.

לאור דרכנו פסק ההלכה במחלוקת אביי ורבא הכרחי על מנת לדעת כמי הלכה, שהרי מחלוקת אביי ורבא אינה במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון אלא מחלוקת כללית בש"ס שיש לה השלכות למחלוקת ר' יהודה ור' שמעון.

אלא שאם נהיה כנים רבינו דוד לא ראה במחלוקת אביי ורבא מחלוקת הנגזרת ממחלוקות כלליות, כפי שהזכרתי לעיל, דאם כן לא היה מקשה על הרי"ף.

נלענ"ד שהמחלוקת בין אביי ורבא ביסוד פטור אונס משמעותית לסוגיות שאינן עוסקות באונס. אביי מתיחס לסיבה ואילו רבא מתיחס למעשה, בפרקים הבאים נראה מספר מחלוקות שמוכיחות שאכן זה הקו המנחה.

## 2. מחלוקת אביי ורבא בדין מלקות בחייבי לאוין.

ז"ל הגמ' בקידושין<sup>28</sup>: "אמר אביי: קידוש - לוקה, בעל - לוקה. קדש - לוקה משום 'לא יקח', בעל - לוקה משום 'לא יחלל'. רבא אמר: בעל - לוקה, לא בעל - אינו לוקה משום דכתיב 'לא יקח...' ולא יחלל', מה טעם 'לא יקח' משום 'לא יחלל'..."

נלענ"ד שאביי המתמקד בסיבה מחייב על הסיבה מלקות ולכן מחייב גם על "לא יקח" בנפרד, לעומת רבא המתמקד במעשה אינו מחייב אלא על המעשה ובסוגייתו המעשה הוא הביאה - "מה טעם לא יקח משום 'לא יחלל'".

## 3. שיטת אביי בדין "לפני עור" ברבית.

שנינו במישנה בפרק השוכר את האומנין<sup>29</sup>: "ואלו עוברין בלא תעשה: המלוה, והלוה, והערב, והעדים. וחכמים אומרים: אף הסופר. עוברים משום 'לא תתן', ומשום 'אל תקח מאתו', ומשום 'לא תהיה לו כנושה', ומשום 'לא תשימון עליו נשך', ומשום 'ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלקיך אני ה'". ובגמ': "אמר אביי: מלוה עובר בכולן, לזה עובר משום 'לא תשיך לאחיך', 'ולאחיך לא תשיך', 'ולפני עור לא תתן מכשול'".

לכאורה הלוח אינו רוצה ללוות ברבית והיה מעדיף לקבל הלואה ללא רבית, אלא שאינו מוצא מלוה שילווה לו ללא רבית, ואם כן תמורה מדוע עובר על דין "לפני עור"? לפי דרכנו בהסבר שיטת אביי המתמקד בסיבות הלוח הוא היוצר את התנאים להלואה ברבית, ואם כן רואים בו כמסבב העבירה. ברור שהדברים כאן אינם הכרחיים.

28. דף ע"ח ע"א. 29. דף ע"ה ע"ב.

#### 4. שיטת אביי במועד קטן במקור דין ציון קברות.

בגמ' במועד קטן<sup>30</sup> דנים: "רמז לציון קברות מן התורה מניין?" והגמ' מעלה כמה אפשרויות. שיטת אביי שם שדין ציון קברות נלמד: "...מהכא 'ולפני עור לא תתן מכשול'". נלענ"ד שאביי גם בסוגיה זאת לשיטתן שדנים תמיד בסיבה. אם הקבר יסומן הכהן לא יטמא, נמצא שהאחראי לסימון הוא סיבת הטומאה. ברם ברור שיש מקום לחלק בין דין "לפני עור" וציון קברות לבין דיני אונס, וברור שהרמב"ם שפסק כאביי ברין "לפני עור" הבין שרבא איננו חולק על אביי, אלא שבהסבר שיטת אביי ניתן לראות שיטה הנובעת מתפיסה שורשית המתמקדת בגורמים ובסיבות.